

Stanisława Byra

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID 0000-0001-6095-279X

Ewa Domagała-Zyśk

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID 0000-0002-2227-7102

Wielowymiarowa Skala Postaw Wobec Osób z Niepełnosprawnościami - sprawdzenie właściwości psychometrycznych polskiej wersji

**Multidimensional Scale of Attitudes Towards People
with Disabilities - testing the psychometric properties of the Polish
version**

Abstract: Attitudes toward people with disabilities are a dynamic phenomenon, dependent on a number of legal, social and individual factors. In recent years, they have been shaped in Poland mainly by legislative changes related to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the resulting national legislation, the introduction of the model of inclusive education, and social transformations through which diversity in terms of health and the (dis)abilities one possesses is understood as a common experience, rather than a reason for isolation and rejection. The new paradigm of perceiving disability requires the use of new methods of studying contemporary phenomena, including attitudes toward people with disabilities. The purpose of this text is to present the process of adaptation to Polish conditions and proven psychometric properties of the Multidimensional Scale of Attitudes Toward People with Disabilities by L. Findler, N. Vilchinsky and S. Werner (2007). MAS-POL has satisfactory reliability ratings, both for the version targeting people with disabilities in general and those with motor, intellectual

and sensory disabilities. The data obtained with this tool can expand existing analyses of attitudes toward people with disabilities, based on the more elaborate and complex structure of the phenomenon. It includes separate versions for measuring attitudes toward people experiencing different but most representative types of disabilities. Analysis of the tool's properties indicates that it can be a useful tool in contemporary research in the field of disability.

Keywords: disability, attitudes, attitude scale, psychometric properties.

Wstęp

Postawy społeczne wobec osób z niepełnosprawnościami podlegają ciągłym zmianom w związku z rozwojem naukowym, w tym rozwojem medycyny i psychologii, szeregiem zmian legislacyjnych, społecznych czy świadomościowych. Nie są więc zjawiskiem statycznym, a to wymaga podejmowania ciągle kolejnych prób poznania różnych wymiarów postaw oraz czynników determinujących ich postać. Z tego względu podjęto zadanie adaptacji do warunków polskich kolejnego narzędzia – Wielowymiarowej Skali Postaw Wobec Osób z Niepełnosprawnościami autorstwa L. Findler, N. Vilchinsky oraz S. Werner (2007), a celem niniejszego tekstu jest przedstawienie procesu adaptacji skali i sprawdzonych właściwości psychometrycznych.

Postawy wobec osób z niepełnosprawnościami są ściśle związane ze zmianami w ich funkcjonowaniu psychospołecznym, które pozostaje pod wpływem nie tylko biologicznego uszkodzenia, ale też szeregu czynników prawnych i społecznych. Powszechne przyjęcie Konwencji Praw osób z Niepełnosprawnościami (2006) oraz szeregu aktów prawa narodowego (np. Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami) wprowadziło nowy, bio-psycho-społeczny model postrzegania niepełnosprawności, którą definiujemy nie tylko jako zaburzenie czy deficyt, ale także w kategoriach różnorodności, zmiany w funkcjonowaniu osoby, która może mieć charakter nie tylko destrukcyjny, ale także rozwojowy. Funkcjonowanie osób z niepełnosprawnościami współcześnie jest często badane w paradygmacie „paradoksu niepełnosprawności” (Fellinghauer i in. 2012; Byra, 2014), w którym akcentowany jest antynomiczny charakter tego zjawiska: równocześnie z niepełnosprawnością osoby przeżywają doświadczenie pozytywnej percepcji stanu swojego zdrowia i sytuacji życiowej oraz satysfakcjonującej jakości życia; zauważalna jest także rozbieżność między poczuciem dobrostanu społecznego odczuwanym

przez osobę z niepełnosprawnością – a postrzeganiem ich sytuacji życiowej przez inne osoby.

Duże znaczenie w kształtowaniu postaw wobec osób z niepełnosprawnościami ma też konsekwentne wprowadzanie w szeregu krajów włączającego modelu edukacji - dzieci i młodzież o różnym poziomie sprawności przebywają ze sobą znacznie częściej niż w poprzednich dekadach, poznają swoje możliwości i ograniczenia i zdobywają kompetencje potrzebne do wspólnego uczenia się oraz funkcjonowania w przestrzeni społecznej a następnie zawodowej. W polskim modelu edukacji włączającej (Domagała-Zysk 2018, MEIN 2020) podkreśla się konieczność zapewnienia wysokiej jakości edukacji każdemu uczniowi, niezależnie od doświadczanych przez niego trudności oraz adekwatnie do posiadanych zasobów. Deklaratywnie włączenie ma charakter kompleksowy i dotyczy nie tylko aspektu edukacyjnego, ale także społecznego (Florian i Camedda, 2020). Wyniki badań pokazują, że deklarowane postawy uczniów sprawnych wobec ich rówieśników z niepełnosprawnościami są pozytywne (Oszwa i Fedaczyńska, 2017), a w optymalizowaniu postaw sprawdzają się wychowawcze programy przedstawiające dzieciom urealnione sylwetki osób z specjalnymi potrzebami – nie tylko jako potrzebujące pomocy, ale także posiadające własne zasoby i strategie radzenia sobie w różnych sytuacjach (Chimicz, 2017). Jednocześnie jednak uczniowie z dysfunkcją wzroku co prawda dobrze oceniają jakość relacji rówieśniczych w klasie, ale jednocześnie czwarta część z nich w badaniach socjometrycznych znajduje się w grupie osób izolowanych, a ponad 14% - w gronie osób odrzucanych (Papuda-Dolińska, 2015) zaś uczniowie z autyzmem oceniając retrospektywnie relacje rówieśnicze wskazują na wysoki poziom niezaspokojenia potrzeby tych relacji (Szmania, 2016).

W obecnym roku szkolnym zdecydowana większość uczniów z niepełnosprawnościami i specjalnymi potrzebami uczy się w szkołach ogólnodostępnych (MEIN podaje, że jest to ponad 67%), jednak spora grupa nauczycieli prezentuje negatywne postawy wobec możliwości uczenia się uczniów z niepełnosprawnościami w tych placówkach. W badaniach Ćwirynkało i Żyty (2015) tylko 45% nauczycieli opowiada się za możliwością uczenia się w szkołach ogólnodostępnych uczniów z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną a 49% - za włączeniem do szkół ogólnodostępnych uczniów niesłyszących a jedynie 23% - za edukacją włączającą dla uczniów z chorobami psychicznymi. Pomimo powszechnej wiedzy o zasadniczo wysokich kompetencjach poznawczych i społeczno-emocjonalnych uczniów niewidomych, 73% nauczycieli w badaniach Uberman i Mach (2016) postrzega ich edukację w szkołach ogólnodostępnych jako trudne

wyzwanie, podobnie jak nauczanie uczniów niesłyszących (62%) i uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną (50%). Nauczyciele szkół ogólnodostępnych badani przez Żuraw (2016, N=200) bardzo często przypisują uczniom z zaburzeniami rozwoju cechy waloryzowane negatywnie (ponad 82% przypadków) i tylko 27% z nich zgadza się z postulatem, aby uczniowie z niepełnosprawnościami uczyli się w szkołach ogólnodostępnych, sugerując raczej edukację w klasach specjalnych (19%) i integracyjnych (53%).

Niepokój budzi jednak fakt, że także współcześnie postawy społeczne wobec osób z niepełnosprawnościami nie zawsze nacechowane są pozytywnie. Z danych zebranych przez brytyjskie stowarzyszenie działające na rzecz osób z niepełnosprawnością ruchu (Aiden i McCarthy, 2014) dowiadujemy się, że 67% Brytyjczyków odczuwa dyskomfort rozmawiając z osobą z niepełnosprawnością, 85% zgadza się z twierdzeniem, że osoby z niepełnosprawnościami spotykają się z uprzedzeniami, a 24% osób z niepełnosprawnościami doświadczyło negatywnych postaw społecznych w związku z ich niepełnosprawnością. Pozytywne postaw obserwowane są częściej u kobiet niż u mężczyzn (Akrami et al. 2006; Findler, Vilchinsky, Werner 2007; Shalev i in., 2016) oraz u osób z wyższym wykształceniem (Quelette-Kuntz i in., 2010). Postawy osób młodszych są zasadniczo bardziej pozytywne niż postawy osób ze starszych generacji (Nowak, 2015). Postawy młodszych nauczycieli są bardziej pozytywne niż postawy nauczycieli z dłuższym stażem (Chrzanowska, 2018, 2019). Jak zauważają Long i in. (2018) ważna jest także analiza postaw pozytywnych, które mogą także zawierać element paternalizmu czy kreowania niewłaściwego obrazu osoby z niepełnosprawnością intelektualną: są oni postrzegani często jako „szczęśliwe wieczne dzieci”, co sprawia, że nie dostrzegamy złożoności ich potrzeb społecznych i emocjonalnych, zwłaszcza w kontekście dojrzewania, dorosłości i starzenia się. Badania pokazują także, że postawy są zróżnicowane także w zależności od stopnia niepełnosprawności: im poważniejsze symptomy niepełnosprawności, tym mniej pozytywne postawy społeczne (Ellins i Porter, 2005; Forlin i Chambers 2011; Hastings i Oakford, 2003; Bąbka i Podgruszewska, 2016; Ćwirynka-Ło i Żyta, 2015). Postawy zależne są także od rodzaju niepełnosprawności – najmniej pozytywne obserwowane są w stosunku do osób z głębszymi niepełnosprawnościami intelektualnymi i zaburzeniami psychiatrycznymi. W badaniach amerykańskich (Pace, Shin i Rasmussen, 2010) ponad 30% badanych ujawniło negatywne postawy wobec osób z Zespołem Downa. Negatywne postawy dotyczą nie tylko edukacji, ale także możliwości podejmowania pracy przez osoby z niepełnosprawnościami. Pomimo wielu działań uświadamiających, nadal pracodawcy prezentują postawy niechętnie wobec

zatrudniania osób z niepełnosprawnościami, obawiając się dodatkowego wysiłku związanego z przystosowaniem miejsca pracy czy zmianą procedur (McDonnall, Zhou i Crudden, 2013), co następnie przekłada się na liczne sytuacje zatrudnienia poniżej poziomu wykształcenia czy też nie doceniania kompetencji pracowników z niepełnosprawnościami (Beha i Hasanbegović, 2019; Domagała-Zyśk, 2015).

Istotnym czynnikiem zmieniającym sytuację osób z niepełnosprawnościami są autonomiczne działania podejmowane przez te osoby na rzecz samorzecznictwa i samostanowienia, rozumianego jako postawa bycia sprawcą, podejmowania decyzji dotyczących własnego życia, dokonywanie wyborów, które są wolne od nadmiernego i bezprawnego wpływu innych osób (Żyta, 2013, 2018). poziom samostanowienia i samorzecznictwa osób z niepełnosprawnościami jest uzależniony od szeregu czynników (m.in. wiek, rodzaj niepełnosprawności, poziom zachowań adaptacyjnych i zachowań trudnych), w tym także postaw społecznych, zakresu i rodzaju opieki i wsparcia w szkole, rodzinie a w dorosłości – w środowisku pracy (Wehmeyer i Abery, 2013, Nota i in., 2007).

Przedstawione powyżej analizy wskazują, że zagadnienie badania postaw wobec osób z niepełnosprawnościami należy współcześnie sytuować w nowym paradygmacie, który powinien uwzględniać zmiany społeczno-kulturowe ostatnich dekad, zmianę postrzegania osób z niepełnosprawnościami, które współcześnie są równoprawnymi uczestnikami różnorodnych sytuacji społecznych oraz zmiany w zakresie samostanowienia i samorzecznictwa osób z niepełnosprawnościami. Nowe narzędzie, którego adaptacje przedstawiamy w kolejnych fragmentach tego tekstu, odpowiada na wyzwania tego nowego paradygmatu badań.

Opracowanie polskiej wersji językowej MAS-POL

Po uzyskaniu zgody od autorów oryginalnego narzędzia, zostało ono przetłumaczone z języka angielskiego na język polski przez trzech doświadczonych lingwistów, będących jednocześnie specjalistami w obszarze edukacji wyższej. Jeden z nich był native speakerem. Następnie uzgodniona polska wersja skali została przeanalizowana i przetłumaczona wstecznie na język angielski. Ostateczną wersję narzędzia omówiono w grupie 30 uczestników seminarium pedagogiki specjalnej (2 sesje po 1,5 godziny każda) w celu oceny zrozumienia treści, racjonalności i przydatności elementów. Studenci biorący udział w seminarium dostarczyli wielu cennych komentarzy, zarówno w odniesieniu do samego narzędzia, jak i uzasadnienia prawdopodobieństwa przeżycia opisanych w skali sytuacji, w kontekście polskim.

W rezultacie zaproponowanych dyskusji dokonano kilku istotnych zmian w opracowywanym narzędziu: a) na podstawie wysuniętego wniosku, że postawy badanych mogą różnić się w zależności od osób z różnego rodzaju niepełnosprawnościami, zaproponowano cztery wersje skali, wobec osób z niepełnosprawnością ruchową, intelektualną oraz sensoryczną: słuchową i wzrokową; b) zmodyfikowano opis sytuacji tak, aby zapewnić stosowanie języka polskiego o brzmieniu naturalnym; c) 3. oryginalne imiona „Joseph” i „Michelle” zostały zmienione na bardziej typowe polskie imiona „Joanna” i „Maciek”.

Oryginalne narzędzie - Wielowymiarowa Skala Postaw wobec Osób Niepełnosprawnych/*Multidimensional Attitudes Scale Towards Persons With Disabilities* (MAS) jest narzędziem samoopisowym, które w wersji izraelskiej składa się z 34 pozycji. Narzędzie to posiada liczne adaptacje i wykorzystywane jest w badaniach postaw wobec osób z niepełnosprawnościami w wielu krajach, np. Hiszpanii (Stevens et al., 2013), Francji (Dachez, Ndoobo i Ameline, 2015), Korei Południowej (Lu i Kim, 2017), Turcji (Yelpaze i Türküm, 2018), Niemczech (2018) czy Grecji (Govina et al., 2020).

Identyczną liczbę itemów oraz strukturę składającą się z trzech wymiarów postaw (poznawczego, emocjonalnego i behawioralnego) zawiera wcześniejsza polska adaptacja tej skali: MAS-PL (Radlińska i in., 2020), która podobnie, jak w przypadku wersji oryginalnej, służy ustaleniu postaw wobec osób z niepełnosprawnością w ogóle. Adaptacja tego narzędzia na gruncie polskim została więc dotychczas przeprowadzona w odniesieniu do szerokiej i zgeneralizowanej grupy osób z niepełnosprawnością. Celem przedstawionej w niniejszym artykule kolejnej polskiej procedury adaptacyjnej MAS jest sprawdzenie na gruncie polskim jej właściwości psychometrycznych, z uwzględnieniem zróżnicowanej grupy osób z niepełnosprawnościami, najbardziej reprezentatywnymi: ruchową, intelektualną, wzrokową i ruchową. Bowiern badania zagranicznych autorów z wykorzystaniem tego narzędzia pokazują, iż wyspecyfikowanie grupy osób z niepełnosprawnością może mieć istotne znaczenie dla pomiaru postawy względem niej (Dachez, Ndoobo i Ameline, 2015). Wersję narzędzia wykorzystanego w badaniach walidacyjnych opatrzone nazwą Wielowymiarowa Skala Postaw Wobec Osób z Niepełnosprawnościami: MAS-POL (MAS-POL-NR: wobec osób z niepełnosprawnością ruchową; MAS-POL-NS: wobec osób niesłyszących; MAS-POL-NI: wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną/zespołem Downa; MAS-POL-NW: wobec osób niewidomych).

Sprawdzenie właściwości psychometrycznych MAS-POL

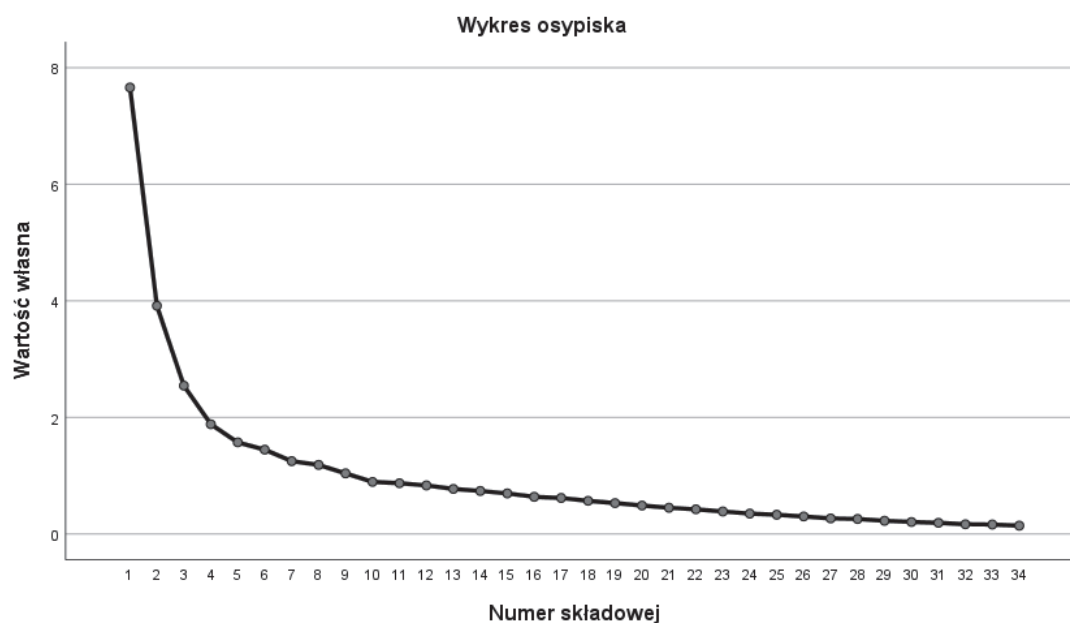
Grupa badanych

Badania objęły 947 studentów (w tym wyrażających postawę wobec osób z niepełnosprawnością ruchową: 351-37,1%; z niepełnosprawnością intelektualną: 212-22,04%, z niepełnosprawnością słuchową/niesłyszących: 192-20,3%, z niepełnosprawnością wzrokową/niewidomych: 192-20,3%). Średnia wieku badanych to 21,66 (SD=4,00). Przeważały kobiety (760-80,3%, 187-19,7% mężczyzn). Zbliżona liczba badanych pochodziła z miasta (491-51,8%) oraz ze wsi (411-43,4%), 43 respondentów (4,5%) nie wskazało swojego stałego miejsca zamieszkania. Badani to studenci kierunków w obszarze nauk społecznych i humanistycznych: pedagogika (297-31,77%), pedagogika specjalna (247-26,08%), pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna (135-14,26%), filologia angielska (151-15,95%), dziennikarstwo i komunikacja społeczna (60-6,34%), praca socjalna (25-2,64%), a 28 osób (2,96%) wskazało na bycie studentem, ale nie określiło kierunku studiów. Zdecydowana większość badanych wskazała na kontakt z osobą z jakąkolwiek niepełnosprawnością (850-89,8%, brak kontaktu: 97-10,2%). Przeważająca liczba respondentów miała też kontakt z osobą z niepełnosprawnością, wobec której deklarowała swoją postawę (576-60,8%, brak kontaktu: 371-39,2%). Średnia ocena statusu ekonomicznego ocenianego na skali od 1 (bardzo niski) do 5 (bardzo wysoki) wyniosła 3.18 (SD=0,69).

Struktura wewnętrzna MAS-POL

W celu ustalenia struktury wewnętrznej narzędzia MAS-POL uwzględniającej postawę wobec czterech najbardziej reprezentatywnych grup osób z niepełnosprawnością, przebadane osoby losowo podzielono na dwie grupy (A-474 i B-473). W grupie A przeprowadzono eksploracyjną analizę czynnikową głównych składowych z rotacją Varimax, z kolei na danych grupy B przetestowano strukturę wyodrębnioną w grupie A za pomocą konfirmacyjnej analizy czynnikowej.

Wyjściową strukturę wewnętrzną MAS-POL ustalono przy uwzględnieniu dwóch kryteriów: Kaisera (tabela 1) oraz wykresu osypiska (wykres 1). W rezultacie dokonanych na ich podstawie analiz wyodrębniono 4 czynniki, które łącznie wyjaśniają 53,56% wariancji wyników.

Wykres 1. Wykres osypiska wskazujący na 4-czynnikową strukturę MAS-POL

Tabela 1. Wartości własne i procent wyjaśnianej wariancji wyodrębnionych czynników

Czynnik	Wartość własna	% wyjaśnianej wariancji	% skumulowany
1	7,66	26,53	26,53
2	3,92	12,51	39,04
3	2,15	8,48	47,52
4	1,02	6,04	53,56

W tabeli 2 zaprezentowano rezultaty przeprowadzonej analizy czynnikowej: wyodrębnione czynniki oraz ich ładunki (przyjęta wartość 0,40 i powyżej). Ładunki czynnikowe zawierają się w przedziale od 0,45 do 0,81.

Tabela 2. Wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej

Itemy	Czynnik I (Pozytywne przekonania i zachowania inicjujące kontakt)	Czynnik II (Zachowania unikowe)	Czynnik III (Spokój)	Czynnik IV (Negatywne emocje)
Przekonania - 3	,807	-,174	-,011	-,110
Przekonania - 9	,804	,009	-,061	,092
Przekonania - 2	,745	-,175	-,003	-,168
Przekonania - 4	,732	-,056	-,056	-,111
Przekonania - 5	,719	-,069	-,084	-,089
Przekonania - 1	,712	-,234	-,031	-,105
Przekonania - 7	,663	,022	-,206	,143
Przekonania - 6	,584	,133	-,176	,070
Zachowania - 8	,547	-,312	-,215	,061
Zachowania - 7	,541	-,254	-,173	,100
Zachowania - 5	-,087	,788	,270	,003
Zachowania - 2	-,099	,780	,188	,014
Zachowania - 6	-,114	,773	,026	,125
Zachowania - 3	-,060	,740	,093	,064
Zachowania - 1	-,188	,726	,248	,158
Zachowania - 4	,088	,449	-,117	,140
Emocje - 7	,221	-,018	-,808	,035
Emocje - 6	,141	,006	-,749	,165
Emocje - 8	,183	-,096	-,688	-,040
Emocje - 2	,062	,134	,638	,325
Emocje - 4	-,163	,247	,596	,229
Emocje - 1	-,061	,198	,571	,122
Emocje - 10	-,123	,064	,517	,353
Emocje - 11	-,070	-,101	,011	,754
Emocje - 9	-,229	,180	-,020	,656
Emocje - 12	,044	,168	,129	,524
Emocje - 3	-,029	,128	,285	,450
Emocje - 14	,156	,001	,021	,403
Emocje - 5	-,086	,305	,294	,479
Procent wyjaśnianej wariancji	26,53	12,51	8,48	6,04

Przeprowadzona analiza czynnikowa na danych uwzględniających postawy wobec osób z różnymi niepełnosprawnościami: ruchową, intelektualną i sensoryczną (niesłyszących i niewidomych) dostarczyła wyników odmiennych w stosunku do tych, ustalonych w obrębie oryginalnej wersji skali oraz tych, zidentyfikowanych w dotychczasowej wersji polskiej. Uchwyczone różnice dotyczą zarówno liczby czynników, ich struktury, a także ostatecznej liczby twierdzeń tworzących sprawdzane narzędzie. W przeciwieństwie do wskazanych wersji narzędzia, które obejmowało 3 wymiary postaw (poznawczy, emocjonalny i behawioralny), prezentowane wyniki analizy czynnikowej, dają podstawy do wyodrębnienia 4 czynników, dwóch dotyczących aspektu emocjonalnego (Czynnik III – Spokój [S], Czynnik IV- Negatywne emocje [NE]), jeden wyrażający zachowania (Czynnik II- Zachowania unikowe [ZU]) oraz jeden odzwierciedlający mieszaną strukturę: poznawczo-działaniową (Czynnik I – Przekonania pozytywne i zachowania inicjujące kontakt [PP-Z]).

Czynnik I – Pozytywne przekonania i zachowania inicjujące kontakt [PP-Z] obejmuje 8 itemów dotyczących przekonań oraz 2 związane z deklarowanym zachowaniem wobec sytuacji z udziałem osoby z niepełnosprawnością. Czynnik II- Zachowania unikowe [ZU] składa się z 6 twierdzeń wskazujących na konkretne unikowe reakcje badanego przed, w trakcie i po sytuacji z udziałem osoby z niepełnosprawnością, Czynnik III – Spokój [S] skupia 7 określeń emocji wskazywanych przez badanego jako prawdopodobnych do wystąpienia w sytuacji z udziałem osoby z niepełnosprawnością, a Czynnik IV – Negatywne emocje [NE] składa się z 6 określeń negatywnej emocjonalności możliwej do wystąpienia również w sytuacji, w której uczestniczy osoba z niepełnosprawnością.

Ważne jest, by podkreślić, iż druga ze zidentyfikowanych różnic związana jest z ostateczną liczbą itemów tworzących narzędzie. Prezentowana wersja (MAS-POL), także w kontraście do wyżej przywołanych, obejmuje nie 34 pozycje, a 29. Określenia dotyczące emocji tj. *Nieśmiałość*, *Obrzydzenie*, *Czujność* oraz Przekonania: *Mogę sprawić, że on/ona poczuje się bardziej komfortowo* i *On/ on będzie wdzięczna gdy to właśnie ja rozpocznę rozmowę*, nie weszły do żadnego czynnika, uzyskując wartość ładunku czynnikowego poniżej 0,19. Dodatkowo przeprowadzona analiza mocy dyskryminacyjnej tych itemów dostarczyła podstaw do ich usunięcia, co w rezultacie przyczyniło się do zwiększenia wskaźników rzetelności MAS-POL. Sprawdzona moc dyskryminacyjna wszystkich 29 itemów tworzących ostateczną wersję narzędzia wskazuje na jego znaczącą homogeniczność. Wykorzystana analiza korelacyjna pokazała zadowalające w tym zakresie wartości współczynników korelacji, sytuujące się w przedziale 0,51-0,89.

W celu zweryfikowania zasadności zidentyfikowanej struktury czynnikowej, przeprowadzono na wynikach grupy B, konfirmacyjną analizę czynnikową. Przetestowany model z 4 czynnikami uzyskał satysfakcjonujące wskaźniki dopasowania do danych empirycznych: $\chi^2 = 2023,14$, $df=945$; $p < 0,156$; $RMSEA = 0,067$; $GFI = 0,94$; $NFI = 0,93$; $TLI = 0,91$. Zatem, strukturę 4-czynnikową MAS-POL należy uznać za empirycznie uzasadnioną, potwierdzoną wynikami analizy konfirmacyjnej.

Przeprowadzona analiza korelacyjna między poszczególnymi czynnikami ujawniła słabe i ujemne powiązania między Czynnikiem I (Pozytywne przekonania i zachowania inicjujące kontakt) a Czynnikiem II (Zachowania unikowe); [$r=-0,25$, $p < 0,01$] i Czynnikiem IV (Negatywne emocje); [$r=-0,18$, $p < 0,01$]. Stwierdzono ponadto słabe i negatywne korelacje między Zachowaniami unikowymi a Spokojem [$r=-0,25$, $p < 0,01$] oraz pozytywne z Emocjami negatywnymi [$r=0,32$]. Na podstawie ustalonych współczynników korelacji można uznać, że wyodrębnione czynniki reprezentują odrębne wymiary postawy wobec osób z niepełnosprawnością.

Rzetelność MAS-POL

W ramach sprawdzania właściwości psychometrycznych MAS-POL, ustalono także wskaźniki rzetelności z wykorzystaniem współczynników α Cronbacha, zarówno dla poszczególnych wyodrębnionych czynników, jak i dla wyniku ogólnego. Wskaźniki rzetelności określono dla całej grupy badanych, jak i dla grup osób deklarujących swoją postawę wobec osób z niepełnosprawnością ruchową, intelektualną i sensoryczną (niesłyszących i niewidomych) (tabela 3).

Tabela 3. Wartości współczynników α Cronbacha dla poszczególnych podskal i wyniku ogólnego MAS-POL

MAS-POL	Postawa wobec osób z niepełnosprawnością ruchową	Postawa wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną	Postawa wobec osób z niepełnosprawnością sensoryczną		Postawa wobec osób z niepełnosprawnością
			Niesłyszących	Niewidomych	
Pozytywne przekonania i zachowania inicjujące kontakt	0,88	0,90	0,88	0,89	0,89
Zachowania unikowe	0,84	0,81	0,83	0,81	0,81

Spokój	0,71	0,70	0,74	0,77	0,73
Negatywne emocje	0,74	0,79	0,70	0,73	0,79
MAS-POL – wynik ogólny	0,80	0,81	0,80	0,79	0,85

Stwierdzone wskaźniki rzetelności są satysfakcjonujące, nieco niższe wartości rzetelności w każdej z uwzględnionych grup zaznaczyły się w czynnikach: Spokój oraz Negatywne emocje.

Trafność zbieżna MAS-POL

W celu ustalenia trafności zbieżnej MAS-POL z innymi narzędziami stosowanymi na gruncie polskim do pomiaru postaw wobec osób z niepełnosprawnością, przeanalizowano związek z wynikami Skali Postaw Wobec Osób Niepełnosprawnych A. Sękowskiego. Uzyskane rezultaty wskazują, że MAS-POL w niewielkim stopniu koreluje z wynikami tego popularnego narzędzia, opierającego się na wyniku ogólnym (tabela 4). Na tej podstawie można zatem stwierdzić jego odrębność i swoistość w pomiarze złożonego zjawiska, jakim jest postawa wobec osób z różnymi niepełnosprawnościami.

Tabela 4. Związek między wynikami MAS-POL a Skalą Postaw Wobec Osób Niepełnosprawnych – współczynniki korelacji r Pearsona

	Pozytywne przekonania i zachowania inicjujące kontakt	Zachowania unikowe	Spokój	Negatywne emocje	MAS-POL – wynik ogólny
Postawa wobec osób niepełnosprawnych	-0,02	0,07	0,16	-0,23**	-0,18**

**p<0,01

MAS-POL a wybrane zmienne socjodemograficzne i związane z niepełnosprawnością

Podsumowującym etapem analiz było sprawdzenie wyników MAS-POL w kontekście wybranych zmiennych socjodemograficznych (tj., wiek, płeć, miejsce stałego zamieszkania) oraz zmiennych związanych z niepełnosprawnością (rodzaj niepełnosprawności, dotychczasowy kontakt badanych

z osobą z niepełnosprawnością). Stwierdzono istotne i niskie współczynniki korelacji między wiekiem a wynikami dwóch podskal: Spokoju ($r=-0,19$, $p<0,01$) oraz Negatywnych emocji ($r=-0,21$, $p<0,01$). Bardziej negatywne emocjonalne ustosunkowanie się wobec osób z niepełnosprawnością deklarują osoby w młodszym wieku. Analiza z uwzględnieniem zmiennej płci ujawniła jedynie dwie istotne statystycznie różnice. Kobiety w porównaniu z mężczyznami uzyskały zdecydowanie wyższe wyniki w podskali: Pozytywne przekonania i zachowania inicjujące kontakt (odpowiednio: $M=37,43$, $SD=8,29$; $M=35,2$, $SD=6,74$; $t=1,77$, $p<0,001$), co wskazuje na deklarację przez nie mniej przychylnego myślenia o osobach z niepełnosprawnością. Z kolei mężczyźni w zestawieniu z kobietami otrzymali istotnie wyższe wyniki w podskali: Negatywne emocje (odpowiednio: $M=113,95$, $SD=4,06$; $M=12,92$, $SD=3,60$; $t=-1,07$, $p=0,046$). Oznacza to zaznaczające się u mężczyzn znacząco większe nasilenie emocji negatywnych wobec osób z niepełnosprawnością, czy prawdopodobnych sytuacji z udziałem osób z niepełnosprawnością. Miejsce stałego zamieszkania (miasto/wieś) nie różnicowało istotnie żadnego wymiaru postaw mierzonych przez MAS-POL. Znaczące różnice w nasileniu poszczególnych wymiarów postawy ujmowanej za pomocą MAS-POL stwierdzono natomiast między osobami, które miały wcześniej kontakt z osobą z niepełnosprawnością i tymi deklarującymi brak takiego kontaktu (tabela 5). Znacząco wyższe rezultaty negatywnego ustosunkowania emocjonalnego i w zakresie zachowań unikowych uzyskały osoby deklarujące dotychczasowy kontakt z osobą z niepełnosprawnością. Wynik ogólny MAS-POL jest również istotnie wyższy w tej grupie osób, co oznacza, że osoby mające kontakt z osobą z niepełnosprawnością przejawiają bardziej negatywną postawę, w tym wobec sytuacji, w której biorą udział osoby z niepełnosprawnością.

Tabela 5. Wyniki w podskalach MAS-POL a kontakt/brak kontaktu z osobą z niepełnością

MAS-POL	Osoby deklarujące kontakt z osobą z niepełnością		Osoby deklarujące brak kontaktu z osobą z niepełnością		t	p
	M	SD	M	SD		
Pozytywne przekonania i zachowania inicjujące kontakt	37,21	8,16	37,09	8,72	0,14	0,095
Zachowania unikowe	18,40	5,41	18,04	4,19	3,81	0,003
Spokój	18,58	3,05	17,86	2,65	2,23	0,024
Negatywne emocje	13,82	3,78	12,54	2,52	3,27	<0,001
MAS-POL – wynik ogólny	88,02	10,91	83,02	8,42	3,75	<0,001

Przeanalizowano również, czy rodzaj niepełności może być czynnikiem różnicującym postawę wobec osób jej doświadczających. Uzyskane rezultaty wskazują na znaczące zróżnicowanie we wszystkich wymiarach postawy identyfikowanych za pomocą MAS-POL (tabela 6). Warto przy tym podkreślić, iż najmniej przychylne postawy dotyczą osób z niepełnością sensoryczną (wynik ogólny). W odniesieniu do osób z niepełnością intelektualną zgłoszono najwyższe nasilenie zachowań unikowych i emocji negatywnych. Najniższe natężenie emocji pozytywnych przejawiających się w zrelaksowaniu, odprężeniu, czy opanowaniu stwierdzono wobec osób z niepełnością ruchową. Natomiast najniższy stopień przekonań pozytywnych i możliwych zachowań inicjujących kontakt ustalono wobec osób niewidomych.

Tabela 6. Wyniki MAS-POL a rodzaj niepełnosprawności

MAS-POL	Niepełnosprawność ruchowa (NR)		Niepełnosprawność intelektualna (NI) Niesłyszący (NS)		Niepełnosprawność sensoryczna				ANOVA		
	M	SD	M	SD	Niewidomi (NW)		F M	NIR SD	p		
					M	SD					
PP-Z	37,17	6,91	32.52	8,33	37.53	7,23	39.86	8,06	41,84***	NI-NS NR-NI NI-NW	<0,001 <0,001 <0,001
ZU	16.09	5,23	19.99	4,73	19.56	4,80	18.62	5,41	34,12***	NR-NS NR-NI NR- NW	<0,001 <0,001 0,003
S	18.35	3,17	18.27	2,46	18.18	3,31	18.04	2,67	14,94***	NS- NW NR- NW	<0,001 <0,001
NE	12.89	3,31	14.53	3,82	14.18	3,88	13.74	3,76	10,51***	NR-NS NR-NI NR- NW	<0,001 <0,001 0,030
MAS-POL-WO	86.88	9,67	85.39	10,17	89.54	11,36	89.29	12,10	7,29***	NI-NS NR-NS NI-NW NR- NW	<0,001 0,006 <0,001 0,007

Podsumowanie

Podsumowując przeprowadzoną procedurę adaptacyjną *Multidimensional Attitudes Scale Towards Persons With Disabilities* (MAS) i ustalanie właściwości psychometrycznych polskiej wersji tego narzędzia (MAS-POL), można stwierdzić jej satysfakcjonujące parametry. MAS-POL zbudowane jest z 29 pozycji, które tworzą 4 podskale (wymiary postawy): Pozytywne przekonania i zachowania inicjujące kontakt (PP-Z), Zachowania unikowe (ZU), Spokój (S), Negatywne emocje (NE). Możliwe jest również wyznaczenie wyniku ogólnego, który jest sumą rezultatów składających się na narzędzie, podskal. Uchwycona struktura tego narzędzia jest zbieżna z niemiecką (Wöhrle, Franke i Kisssgen, 2018), francuską (Dachez, Ndoobo i Ameline, 2015), hiszpańską (Stevens i in., 2013) i koreańską (Lu i Kim, 2017) wersją MAS.

MAS-POL obejmuje odrębne wersje wobec osób z niepełnosprawnością ruchową, intelektualną i sensoryczną: niesłyszących i niewidomych.

Badany dokonuje oceny prawdopodobieństwa wystąpienia:

- a. określonych emocji u wskazywanych, przykładowych osób, w związku z sytuacją z udziałem osoby z niepełnosprawnością na skali od 1 (emocja wcale ich nie dotyczy) do 5 (emocja dotyczy ich w bardzo dużym stopniu);

- b. pewnych myśli przed, w trakcie i po sytuacji, z udziałem osoby z niepełnosprawnością na skali od 1 (mało prawdopodobna myśl) do 5 (bardzo prawdopodobna myśl);
- c. pewnych zachowań przed, w trakcie i po sytuacji z udziałem osoby z niepełnosprawnością na skali od 1 (mało prawdopodobne) do 5 (bardzo prawdopodobne).

Wyższe wyniki w poszczególnych podskalach i wyniku ogólnym wskazują na większe nasilenie negatywnej postawy wobec osób z niepełnosprawnością.

MAS-POL posiada satysfakcjonujące wskaźniki rzetelności, zarówno dla wersji skierowanej wobec osób z niepełnosprawnością w ogóle, jak i wobec osób z niepełnosprawnością ruchową, intelektualną i sensoryczną. Pozyskane za pomocą tego narzędzia dane mogą poszerzyć dotychczasowe analizy postaw wobec osób z niepełnosprawnością, bazując na bardziej rozbudowanej i złożonej strukturze tego zjawiska. Obejmuje odrębne wersje do mierzenia postaw względem osób doświadczających różnych, ale najbardziej reprezentatywnych rodzajów niepełnosprawności.

MAS-POL pomimo satysfakcjonujących właściwości psychometrycznych zawiera pewne ograniczenia. Po pierwsze, narzędzie zostało przetestowane wśród studentów. Wprawdzie wersja oryginalna oraz większość innych adaptacji (np. turecka, amerykańska) również sprawdzana była w próbie studentów, niemniej jednak należy uznać specyfikę tej populacji i konieczność badań porównawczych z udziałem innych grup społecznych. Po drugie, w próbie badanych przeważały kobiety, a analiza z uwzględnieniem zmiennej płci, wykazała istotne różnice w dwóch podskalach: Pozytywne przekonania i zachowania inicjujące kontakt oraz Negatywne emocje. Warto byłoby w przyszłych badaniach bardziej wnikliwie sprawdzić znaczenie tej zmiennej w wyjaśnianiu postaw wobec osób z konkretnymi rodzajami niepełnosprawności. Po trzecie, nie sprawdzono trafności kryterialnej MAS-POL i powiązań z innymi zmiennymi, które teoretycznie powinny korelować z postawą wobec osób z niepełnosprawnością. Należałoby każdą wersję tego narzędzia (w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością ruchową, osób niesłyszących, z niepełnosprawnością intelektualną/zespołem Downa oraz osób niewidomych), przetestować w kontekście pomiaru zmiennych specyficznych dla danej grupy niepełnosprawności. Po czwarte, prezentowane narzędzie ma charakter jedynie deklaratywnego ustosunkowania się i pozwala określić prawdopodobne przekonania, emocje i zachowania wobec osób z niepełnosprawnością i sytuacji związanych z ich udziałem. Biorąc pod uwagę wskazane ograniczenia, prezentowane narzędzie, z uzyskanymi

satysfakcjonującymi głównymi właściwościami psychometrycznymi, może być wykorzystywane do wstępnych analiz postaw wobec osób z różnymi niepełnosprawnościami. Jej wykorzystywanie stworzy możliwość realizacji pogłębionych analiz, uwzględniających szereg dodatkowych czynników tak związanych ze strukturą i funkcjami samego narzędzia, jak i specyfiką złożonego i niejednoznacznego zjawiska postaw wobec osób z niepełnosprawnościami.

Bibliografia:

- Aiden, H. S., McCarthy, A. (2014). *Current attitudes towards disabled people. Scope*. <http://www.scope.org.uk/About-Us/Media/Press-releases/May-2014/New-research-Majority-of-Britsuncomfortable-talki>
- Akrami, N., Ekehammar, B., Claesson, M., Sonnander, K. (2006). Classical and modern prejudice: Attitudes toward people with intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities, 27*, 6, 605-617.
- Beha, A., Hasanbegovic, H. (2019). Labor capacity of deaf workers in the workplace: qualitative analysis of the attitudes of deaf workers and their co-workers without hearing impairment. *Human Research in Rehabilitation, 9*, 2, 40-47.
- Byra, S. (2014). Paradoks niepełnosprawności- w kręgu tezy i antytezy. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej, 15*, 11-28.
- Campbell, J., Gilmore, L., Cuskelly, M. (2003). Changing student teachers' attitudes towards disability and inclusion. *Journal of Intellectual and Developmental Disability, 28*, 4, 369-379, DOI: 10.1080/13668250310001616407
- Chimicz, D. (2017). Postrzeganie osób z niepełnosprawnością przez uczniów szkoły podstawowej. Przemiany w rezultacie oddziaływań edukacyjnych. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny, XXXVI*, 2, 149-169.
- Chrzanowska, I. (2019). Inclusive education in the opinion of the teachers from special pre-schools, regarding the chances of success of the inclusive actions towards particular groups of students, education participants, and teachers' seniority. *Interdisciplinary Contexts of Special Pedagogy, 25*, 127-149.
- Ćwirynkało, K., Żyta, A. (2015). Przekonania nauczycieli na temat edukacji włączającej uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. *Szkoła Specjalna, 4*, 245-259.
- Dachez, J., Ndobu, A., Ameline, A. (2015). French validation of the Multidimensional Attitude Scale Toward Persons with Disabilities (MAS): The

- case of attitudes toward autism and their moderating factors. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45, 2508-2518.
- Domagała-Zyśk, E. (2015). Postrzeganie pracy przez osoby niesłyszące i słabosłyszące. *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska, Sectio J - Pedagogika*, VOL. XXVIII, 1, 163-177.
- Domagała-Zyśk, E. (2018). Integral development of students with special educational needs in inclusive education from a personalistic perspective. *Paedagogia Christiana*, 2(42), 181-194.
- Fellinghauer, B., Reinhardt, J. D., Stucki, G., Bickenbach, J. (2012). Explaining the disability paradox: a cross-sectional analysis of the Swiss general population. *BMC Public Health*, 12, 655-673.
- Findler, E., Vilchinsky, N., Werner, S. (2007). The Multidimensional Attitudes Scale towards persons with disabilities (MAS): Construction and validation. *Rehabilitation Counseling Bulletin* 50, 3, 166-176.
- Florian, L., Camedda, D. (2020). Enhancing teacher education for inclusion. *European Journal of Teacher Education*, 43:1, 4-8, DOI: 10.1080/02619768.2020.1707579
- Govina, O., Polikandrioti M., Vasilopoulos G., Adamakidou T., Plakas S., Kalemikerakis I., Galanis P., Fouka G. (2020). Validation with nursing students of the Greek version of the Multidimensional Attitudes Scale (MAS) toward people with disabilities. *Archives of Hellenic Medicine*, 37,4, 521-528.
- Long, S., O'Leary, P., Lobo, R., Dickinson, J. E. (2018). Women's understanding and attitudes towards Down Syndrome and other genetic conditions in the context of prenatal screening. *Journal of Genetic Counseling*, 27, 647-655.
- Lu, J., Kim, K. H. (2017). Understanding self-report Multidimensional Attitudes Scale Toward People With Disabilities: An Exploratory Analysis. *Rehabilitation Psychology*, 67(2), 110-118.
- McDonnall, M. C., Zhou, L., Crudden, A. (2013). Employer attitudes towards persons who are blind or visually impaired: perspectives and recommendations from vocational rehabilitation personnel. *Journal of Rehabilitation*, 79, 3, 17-24.
- Nowak, K. (2015). Postawy młodzieży wobec osób niepełnosprawnych ruchowo. *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska, XXVIII, 1, sectio J.*, 67081.
- Nota, L., Ferrari, L., Soresi, S., Wehmeyer, M. (2007). Self-determination, social abilities and the quality of life of people with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 11, 850-865.

- Oszwa, U., Fedaczyńska, M. (2017). Postawy uczniów kl. III szkoły podstawowej wobec rówieśników z niepełnosprawnością ruchową i słuchową. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, XXXVI, 3, s. 187-206.
- Pace, J. E., Shin, M., Rasmussen, S. A. (2010). Understanding Attitudes Toward People With Down Syndrome. *American Journal of Medical Genetics Part A* 152A, 2185–2192; DOI 10.1002/ajmg.a.33595.
- Papuda-Dolińska, B. (2015). Satysfakcja z kontaktów rówieśniczych a pozycja socjometryczna uczniów z niepełnosprawnością wzroku w klasach ogólnodostępnych i integracyjnych. *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, 11, 55-74.
- Radlińska I., Starkowska A., Kożybska M., Flaga-Gieruszyńska K., Karakiewicz B. (2020). The multidimensional attitudes scale towards persons with disabilities (MAS) – a Polish adaptation (MAS-PL). *Annals of Agricultural and Environmental Medicine*, 27,4, 613-620.
- Quelette-Kuntz, H., Burge, P., Brown, H. K. Arsenault, E. (2010). Public attitudes towards individuals with intellectual disabilities as measured by the concept of social distance. *JARID*, 23,132-142.
- Shalev, R. A., Asmus, J. M., Carter, E. W., Moss, C. K. (2016). Attitudes of high school students toward their classmates with severe disabilities: a pilot study. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 28, 523-438.
- Stevens, L. F., Getachew, M. A., Perrin, P. B., Rivera, D., Plaza, S. L. O., Arango-Lasprilla, J. C. (2013). Factor analysis of the Spanish Multidimensional Attitudes Scale Toward Persons With Disabilities. *Rehabilitation Psychology*, 58(4), 390-404.
- Szmania, L. (2016). Relacje rówieśnicze w szkole w perspektywie osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 22, s. 202-221.
- Wehmeyer, M. L., Abery, B. H. (2013). Self-determination and choice. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 5, 399–411.
- Wöhrle, J., Franke, S., Kissgen, R. (2018). The German Multidimensional Attitude Scale Toward Persons With Disabilities (G_MAS): A Factor Analytical study among high-school students. *Rehabilitation Psychology*, 63(1), 83-91.
- Uberman, M., Mach, A. (2016). Kompetencje nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej w szkole ogólnodostępnej w pracy z dzieckiem z niepełnosprawnością. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, XXXV, 3, 165-186.
- Yelpaze I., Türküm A. S. (2018). Adaptation and validation of Turkey version of Multidimensional Attitudes toward persons with disabilities. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8,14, 167-187.

- Żyta, A. (2013). Samostanowienie dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnej Polsce – pozory czy rzeczywistość? *Człowiek-Niepełnosprawność-Społeczeństwo*, 4, 22, 117-130.
- Żyta, A. (2018). Wspieranie samostanowienia osób z niepełnosprawnościami jako istotny element rehabilitacji. *Niepełnoaprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 30, 36-49.